অধ্যায় ৭ ঃ ভাষাৰ পৰিৱৰ্তন — ২

অধ্যায় গাঁথনি

৭.১ উদ্দেশ্য
৭.২ পৰিচয়
৭.৩ ভাষাৰ আভ্যন্তৰীণ পৰিৱৰ্তন
৭.৪ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ
৭.৫ অধিক জানিবলৈ
৭.৬ অগ্রগতিৰ খতিয়ান
৭.৭ আৰ্হি প্রশ্ন

৭.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি —

- ভাষাৰ আভ্যন্তৰীণ পৰিৱৰ্তন মানে কি সেই বিষয়ে অনুধাৱন কৰিব পাৰিব
- অল্পপ্রাণীভৱন, মহাপ্রাণীভৱন, সঘোষীভৱন, মূর্ধন্যীভৱন, স্বৰভক্তি, অনুনাসিকীভৱন, আগম, অপনিহিতি , লোপ, ধ্বনিবিপর্যয় আদি ভাষাৰ আভ্যন্তৰীণ পৰিৱৰ্তনৰ প্রক্রিয়াসমূহৰ বিষয়ে আলোচনা জানিব পাৰিব।

৭.২ পৰিচয়

ইয়াৰ আগৰ অধ্যায়টোত আপুনি ভাষাই কেনেদৰে পৰিৱৰ্তন লাভ কৰে, তাৰ কাৰণসমূহৰ বিষয়ে অৱগত হ'ল। লগতে ভাষাৰ বাহ্যিক পৰিৱৰ্তনৰ কাৰকসমূহৰ বিষয়ে বহলাই অধ্যয়ন কৰিলে। সেই অধ্যায়তে আপুনি পাই আহিছে যে ভাষাৰ আভ্যন্তৰীণ পৰিৱৰ্তনো ঘটে।

এই অধ্যায়টোত কি কি প্রক্রিয়াৰে ভাষাৰ আভ্যন্তৰীণ পৰিৱৰ্তন সাধন হয় সেই বিষয়ে বহলাই আলোচনা কৰা হ'ব। অধ্যায়টো অধ্যয়ন কৰি আপুনি অসমীয়া ভাষাৰ আভ্যন্তৰীণ পৰিৱৰ্তনৰ কাৰণসমূহ আৰু প্রক্রিয়াসমূহৰ বিষয়ে অনুধাৱন কৰিবলৈ সক্ষম হ'ব।

৭.৩ ভাষাৰ আভ্যন্তৰীণ পৰিৱৰ্তন

ভাষাই সদায় জটিলতাৰ পৰা সৰলতালৈ গতি কৰে। যি কোনো ভাষা পুৰুষানুক্রমে এটা চামৰ পৰা আন এটা চামলৈ মুখে মুখে চলি আহি থাকে। এনেদৰে মুখ বাগৰি চলি আহোঁতে সময়ৰ সোঁতত বিভিন্ন উপৰূপৰ সৃষ্টি হয়। আৰু এই উপৰূপবোৰক মূল ভাষাৰ লগত মিলাই চালে ইয়াৰ পৰিৱৰ্তনসমূহ দেখা পোৱা যায়। উপৰূপবোৰত বিশেষকৈ ধ্বনিৰ উচ্চাৰণ, ব্যাকৰণ,

শব্দ আদিৰ দিশত বহুতো পৰিৱৰ্তন দেখা যায়। কেতিয়াবা ভাষা এটাই আন ভাষাৰ পৰা শব্দ ধাৰ নকৰাকৈও ভাষাটোৰ শব্দমালা, শব্দৰ অর্থ, ৰূপৰ গঠন আৰু ধ্বনিতত্ত্বৰ ক্ষেত্ৰত পৰিৱৰ্তন হ'লে তাক আভ্যন্তৰীণ পৰিৱৰ্তন বোলে। ভাষাৰ আভ্যন্তৰীণ পৰিৱৰ্তনত কিছুমান শব্দৰ লোপ হয় আৰু কিছুমান নতুন শব্দৰ উৎপত্তি হয়। আভ্যন্তৰীণ পৰিৱৰ্তনত ধ্বনিৰ লোপ বা পৰিৱৰ্তনো হয় আৰু কেতিয়াবা ধ্বনিৰ নিয়মৰো পৰিৱৰ্তন ঘটে আৰু বাক্য গঠনৰ নিয়মতো পৰিৱৰ্তন হোৱা দেখা যায়। ভাষাবিজ্ঞানীসকলে ভাষাৰ আভ্যন্তৰীণ পৰিৱৰ্তন সমূহ অধ্যয়ন কৰি কিছুমান ধাৰা বা প্ৰক্ৰিয়াৰ উদ্ভাৱন কৰিছে। এই সকলোবোৰ প্ৰক্ৰিয়াই সকলো ভাষাতে সমানে ক্ৰিয়াশীল নহয়। কিছুমান প্ৰক্ৰিয়া কিছুমান ভাষাত অচল আৰু কিছুমানত উৎপাদনক্ষম হ'ব পাৰে। আভ্যন্তৰীণ পৰিৱৰ্তনৰ ধাৰা বা প্ৰধান প্ৰক্ৰিয়াসমূহ হৈছে— সাদৃশ্য, পশ্চ গঠন, লোকব্যুৎপত্তি, সমীভৱন, বিসমীভৱন, স্বৰভক্তি, ধ্বনি বিপর্যয়, লোপ, সমাক্ষৰ লোপ, আগম, অপিনিহিতি, মিশ্ৰণ, স্বৰসংগতি, মেলাপ্ৰপিজিম, অভিশ্ৰুতি, ঘোষীভবন, অঘোষীভবন, মহাপ্ৰাণী ভবন, অল্পপ্ৰাণীভবন, অনুনাসিকীভবন, স্বতঃঅনুনাসিকীভবন ইত্যাদি।

ভাষাৰ আভ্যন্তৰীণ পৰিৱৰ্তনৰ প্ৰধান প্ৰক্ৰিয়া বা ধাৰাসমূহে ভাষাৰ ধ্বনিগত, ৰূপগত, শব্দগত, বাক্যগত আদি দিশত ক্ৰিয়া কৰি থাকে। তলত এই ধাৰাসমূহৰ বিষয়ে আলোচনা কৰা হ'ল—

- **সাদৃশ্য ঃ** সাদৃশ্যমূলক গঠনৰ মূল ভিত্তি হ'ল সাধাৰণীকৰণ। সাধাৰণীকৰণ মানুহৰ সহজাত প্ৰবৃত্তি। শিশু এটাই মাতৃভাষা আহৰণ কৰোঁতে ডাঙৰৰ মুখৰ পৰা শুনি শুনি সি আয়ত্ত কৰা শব্দবোৰ সাধাৰণীকৰণ কৰে। যেনে— অসমীয়া শিশুৱে মাতৃভাষা আহৰণ কৰাৰ সময়ত ডাঙৰৰ মুখত শুনা খাওঁ - খাইছিলোঁ, দিওঁ - দিছিলোঁ, কৰে - কৰিছিল আদি ৰূপৰ সাধাৰণীকৰণ কৰি যাইছিলোঁ, যাইছিল আদি ৰূপৰ উৎপন্ন কৰে। নঞৰ্থক ৰূপৰ গঠনৰ ক্ষেত্ৰতো এনে সাধাৰণীকৰণ কৰে। যেনে— কিনো - নিকিনোঁ, লিখোঁ - নিলিখোঁ ইত্যাদি। সেইদৰে শিশুৱে যাওঁ - নাযাওঁৰ অনুকৰণত পাৰোঁ - নাপাৰোঁ আদি ৰূপৰ সৃষ্টি কৰে। তেনেদৰে বিদেশী ভাষা শিকাৰ সময়তো I go, You go ৰ দৰে he go; call - called, kill - killed আদিৰ দৰে read - readed, Seed - Seeded আদি ৰূপ ব্যৱহাৰ কৰে। তেনেদৰে ইংৰাজী ভাষাৰ বহুবচনৰ ৰূপ boy - boys আদিৰ সাদৃশ্যত child - childs; box - boxes ৰ সাদৃশ্যত ox - oxes আদি ব্যৱহাৰ কৰা দেখা যায়। আভ্যন্তৰীণ পৰিৱৰ্তন ভাষাৰ গঠনৰ ধ্বনিগত, ৰূপগত আৰু বাক্যগত এই তিনিওটা স্তৰতে সাদৃশ্য লক্ষ্য কৰা যায়।
  - ➢ *ধ্বনিগত সাদৃশ্য ঃ* কিছুমান শব্দৰ ধ্বনিৰ সাদৃশ্যৰ কাৰণে উচ্চাৰণৰ তাৰতম্য ঘটে। অসমীয়া কিছুমান শব্দৰ শেষত থকা 'ৰ' ধ্বনি 'ব' হোৱা দেখা যায়। যেনে— শংকৰদেৱ, মাধৱদেৱ, স্বভাৱ, ভাৱ আদি শব্দ শংকৰদেব, মাধৱদেব, স্বভাব, ভাব এনেকৈ উচ্চাৰণ হয়। এই পৰিৱৰ্তনৰ ফলত স্বৰমধ্যৱৰ্তী 'ৱ' ধ্বনিও 'ব' লৈ পৰিৱৰ্তিত হোৱা দেখা গৈছে। বৰ্তমান জীৱন, যুৱক, স্বাভাৱিক আদি শব্দ জীবন, যুবক, স্বাভাবিক এনেধৰণে উচ্চাৰিত হয়। সেইদৰে অসমীয়া ভাষাত আৰবী-পাৰ্চী ভাষাৰ পৰা অহা শব্দবোৰত

সাদৃশ্যৰ প্ৰভাৱত 'ব' ধ্বনি 'প' লৈ পৰিৱৰ্তিত হৈছে। যেনে— কিতাপ, গোলাপ, হিচাপ ইত্যাদি। ইংৰাজী ভাষাতো ধ্বনিৰ উচ্চাৰণৰ ক্ষেত্ৰত সাদৃশ্যই কাম কৰা দেখা যায়। যেনে— Shall আৰু Will শব্দৰ 'l' আছে কাৰণে অতীতকাল ৰূপত ক্ৰমে Should আৰু Would হয়। Can ৰ পৰা হোৱা Could শব্দত 'l' নাই যদিও সাদৃশ্যৰ বাবে এই ৰূপ পালে।

- *ৰূপগত সাদৃশ্য ঃ* অসমীয়া ভাষাত '-ঈ' আৰু '-অনী' প্ৰত্যয় বিদেশী ভাষাৰ লগত যোগ কৰি নতুন ৰূপ গঠন কৰা হয়। যেনে— মাষ্টৰী, মাষ্টৰনী, ডাক্তৰনী, প্ৰফেছাৰী, প্ৰফেছাৰনী ইত্যাদি। সংস্কৃত ভাষাত যোৰ বুজোৱা শব্দ দ্বিবচনৰ 'ঔ' যুক্ত হয়। যেনে— পাদ-পাদৌ, বণিক-বণিকৌ ইত্যাদি। পৰস্পৰ ঘনিষ্ঠ সম্পৰ্ক থকা দুজন ব্যক্তি বা দেৱতাক বুজোৱা শব্দৰ লগতো 'ঔ' বিভক্তি যোগ কৰা হয়। যেনে— ৰাম-লক্ষ্মণৌ, লক্ষ্মী-নাৰায়ণৌ, মিত্ৰ-বৰুণৌ ইত্যাদি। পিছলৈ একো সম্বন্ধ নথকা প্ৰাণীক একেলগে বুজাবলৈও দ্বিবচনৰ ৰূপ ব্যৱহাৰ হ'ব ধৰিলে। যেনে — সিংহ-শৃংগালৌ, ব্যাঘ্ৰঃ-হৰিণৌ ইত্যাদি।
- *বাক্যগত সাদৃশ্য ঃ* কিছুমান বাক্য বস্তুৰ গুণ বা কাৰ্যৰ লগত তুলনা কৰি গঠন কৰা হয়। তিতা-মিঠা, টেঙা আদি বিশেষণ বস্তুৰ ক্ষেত্ৰত প্ৰয়োগ হোৱাৰ দৰে বাক্যৰ ক্ষেত্ৰতো প্ৰয়োগ হয়। যেনে — 'ভাতৰ তিতা সহ্য কৰিব পাৰি কিন্তু মাতৰ তিতা সহ্য কৰিবলৈ টান', 'মিঠা মাতে সকলোকে মোহিত কৰে' ইত্যাদি। বাৰীত বেঙেনা লাগিছে, গছত কল লাগিছে ইয়াৰ সাদৃশ্যত মনত আনন্দ লাগিছে আদি সৃষ্টি হৈছে। তেনেদৰে 'কাড় যোৱাদি গ'ল'ৰ সাদৃশ্যত গুলী যোৱাদি গ'ল, বুলেট যোৱাদি গ'ল, বিজুলী বেগেৰে আহিলে, ধুমুহা অহাদি আহিলে আদি ৰূপৰ সৃষ্টি হৈছে। সেইদৰে বিশেষ্য শব্দৰ লগত নিৰ্দিষ্ট কিছুমান ক্ৰিয়াৰূপ ব্যৱহাৰ কৰি অসমীয়া ভাষাত কোনো কাৰ্য কৰা বা হোৱা বুজোৱা হয়। যেনে— ভাত ৰান্ধে, চাহ কৰে, ঘৰ সাজে ইত্যাদি।

- **পশ্চ গঠন ঃ** পশ্চ গঠনো এক প্ৰকাৰ সাদৃশ্যই। মূল শব্দৰ গঠন সম্পৰ্কে ধাৰণা নথকা বাবে আন শব্দৰ সাদৃশ্যত শব্দটো চুটি-দীঘল কৰাৰ ই এক পদ্ধতি। যেনে — ইংৰাজী ভাষাৰ 'peas' শব্দটো মূলতে একবচন আছিল। কিন্তু boy-boys, cow-cows ৰ আৰ্হিত 'peas' বহুবচনাত্মক বুলি ভাবি 's' গুচাই একবচনৰ ৰূপ pea কৰা হ'ল। অসমীয়া ভাষাত মামা-মামী, খুৰা-খুৰী হোৱাৰ আৰ্হিত 'মাহী' আৰু 'পেহী' শব্দৰ ওলোটা প্ৰক্ৰিয়াৰে 'পেহা' আৰু 'মহা' শব্দৰ গঠন হৈছে। ল'ৰা, ৰাম, সি আদি শব্দৰ পাছত 'হঁত' বহুবচনাত্মক প্ৰত্যয় যোগ কৰি ল'ৰাহঁত, ৰামহঁত, সিহঁত গঠন কৰাৰ সাদৃশ্যত 'গিৰি' শব্দৰ লগত 'হঁত' যোগ কৰি 'গিৰিহঁত'ৰ গঠন কৰা হৈছে। সেইদৰে 'গিৰি'ৰ পৰা 'গিৰিয়েক', 'গিৰিয়েৰা' আদি পশ্চ গঠন।



অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ১ ঃ ধ্বনিগত সাদৃশ্য কাক বোলে?

.....

প্রশ্ন নং ২ ঃ পশ্চ গঠন কি?

.....

ভাষাৰ পৰিৱৰ্তনত আন কেতবোৰ প্রক্রিয়ায়ো কাম কৰা দেখা যায়। এইবোৰ বিশেষভাৱে ধ্বনিগত পৰিৱৰ্তনৰ সৈতে জড়িত। অনুকৰণৰ অপূৰ্ণতা, দ্রুত উচ্চাৰণ , জিভাৰ জড়তা, উচ্চাৰণ উজু কৰাৰ প্রৱণতা, সংক্ষিপ্তকৰণ, ধ্বনিৰ পাৰস্পৰিক প্রভাৱ, শ্বাসাঘাতৰ প্রভাৱ আদি বিভিন্ন কাৰণত ভাষাৰ ধ্বনিগত পৰিৱৰ্তন হ'ব পাৰে। ভাষাবিদসকলে ধ্বনি পৰিৱৰ্তনৰ কাৰণসমূহ অধ্যয়ন কৰি সেইবোৰক কিছুমান নিয়মৰ আওতালৈ আনিছে। এই নিয়মসমূহৰ বিষয়ে তলত আলোচনা কৰা হ'ল—

- **সমীভৱন ঃ** ওচৰা-উচৰিকৈ থকা দুটা সুকীয়া ধ্বনিৰ এটাই আনটোৰ প্রভাৱত সমৰূপতা লাভ কৰা প্রক্রিয়াৰ নাম সমীভৱন। স্বৰৰ লগত স্বৰৰ বা ব্যঞ্জনৰ লগত ব্যঞ্জনৰ সমীভৱন হ'ব পাৰে। স্বৰ আৰু ব্যঞ্জন ধ্বনিৰ ভিত্তিত সমীভৱনক দুটা ভাগত ভাগ কৰা হয়— (ক) স্বৰ সমীভৱন, (খ) ব্যঞ্জন সমীভৱন।

  (ক) স্বৰ সমীভৱন ঃ সূর্য > সূৰ্য্য
  ন-মিল-এ > নিমিলে
  ন-শুন-ও> নুশুনে ইত্যাদি।

  (খ) ব্যঞ্জন সমীভৱন ঃ ধর্ম > ধম্ম
  লগ্ন > লগ্‌গ ইত্যাদি।

  সেইদৰে ধ্বনিৰ স্থান অনুসৰি সমীভৱনক তিনিটা ভাগত ভাগ কৰা হয়— প্রগত সমীভৱন, পৰাগত সমীভৱন আৰু পাৰস্পৰিক বা অন্যোন্য সমীভৱন।

  ➢ *প্রগত সমীভৱন ঃ* পূৰ্ববতী ধ্বনিৰ প্রভাৱত পৰৱৰ্তী ধ্বনিয়ে সমৰূপতা লাভ কৰিলে তাক প্রগত সমীভৱন বোলে। যেনে—

  (ক) প্রগত স্বৰ সমীভৱন ঃ
  কৃপণ > কিৰপণ > কিৰ্‌পিন
  বিৰণ > বিৰিণা

  (খ) প্রগত ব্যঞ্জন সমীভৱন ঃ
  অগ্নি > অগ্‌গি
  চক্র > চক্‌ক

  ➢ *পৰাগত সমীভৱন ঃ* পৰৱৰ্তী ধ্বনিৰ প্রভাৱত পূৰ্ববতী ধ্বনিয়ে সমৰূপতা লাভ কৰিলে

তাক পৰাগত সমীভৱন বোলা হয়। পৰাগত সমীভৱনো স্বৰ আৰু ব্যঞ্জন দুয়ো ক্ষেত্ৰতে হয়। যেনে—

(ক) পৰাগত স্বৰ সমীভৱন ঃ

ন-কিন-এ = নিকিনে

ন-শুন-এ = নুশুনে

(খ) পৰাগত ব্যঞ্জন সমীভৱন ঃ

জগৎ + নাথ > জগন্নাথ

সৎ + জন > সজ্জন

➢ *পাৰস্পৰিক বা অন্যোন্য সমীভৱন ঃ* সন্নিহিত দুয়োটা ধ্বনিয়ে পৰস্পৰৰ প্ৰভাৱত সুকীয়া ৰূপ পালে তাক পাৰস্পৰিক বা অন্যোন্য সমীভৱন বোলে। যেনে— সত্য > সচ্চ

তৎ + হিত > তদ্ধিত।

● **বিষমীভৱন ঃ** সমীভৱনৰ বিপৰীত প্ৰক্ৰিয়াৰ নাম বিষমীভৱন। কোনো এটা শব্দৰ ওচৰা-ওচৰিকৈ থকা দুটা সমধ্বনিৰ এটা আনটোৰ প্ৰভাৱত ভিন্ন ধ্বনিলৈ ৰূপান্তৰিত হোৱা প্ৰক্ৰিয়াৰ নাম বিষমীভৱন। ইয়াৰো দুটা ভাগ — স্বৰ বিষমীভৱন আৰু ব্যঞ্জন বিষমীভৱন।

➢ *স্বৰ বিষমীভৱন ঃ* দুটা সম স্বৰধ্বনি ওচৰা-ওচৰিকৈ থাকিলে এটা সমস্বৰধ্বনি আন এটা স্বৰধ্বনিলৈ পৰিৱৰ্তিত হোৱাকে স্বৰ বিষমীভৱন বোলে। উজনি অসমত কথিত উপভাষাত দুটা আ স্বৰ একেলগে উচ্চাৰণ নোহোৱাটো স্বৰ বিষমীভৱনৰ ভাল উদাহৰণ। যেনে—

চাকা > চকা

আদা > এদা

আন্ধাৰ > এন্ধাৰ

➢ *ব্যঞ্জন সমীভৱন ঃ* দুটা সম ব্যঞ্জনধ্বনি ওচৰা-ওচৰিকৈ থাকিলে উচ্চাৰণৰ সুবিধাৰ কাৰণে এটা সম ব্যঞ্জন ধ্বনি আন এটা ভিন্ন ব্যঞ্জন ধ্বনিলৈ পৰিৱৰ্তন হোৱাকে ব্যঞ্জন সমীভৱন বোলে। যেনে—

পিপিল্লিকা > কিপিল্লীকা

সম্মিলন > সন্মিলন

সম্মুখ > সন্মুখ

শৰীৰ > শৰীল

● **ধ্বনি বিপৰ্যয় ঃ** অনুকৰণৰ অসম্পূৰ্ণতা বা খৰকৈ কথা কোৱাৰ ফলত কেতিয়াবা শব্দত থকা ধ্বনিৰ স্থান পৰিৱৰ্তন হয়। ধ্বনিৰ এনে পাৰস্পৰিক স্থান পৰিৱৰ্তনৰ নাম ধ্বনি বিপৰ্যয়। স্বৰ আৰু ব্যঞ্জন ধ্বনি উভয় ক্ষেত্ৰতে ধ্বনি বিপৰ্যয় হ'ব পাৰে। যেনে—

(ক) স্বৰধ্বনি বিপৰ্যয় ঃ

উন্দুৰ > ইন্দুৰ (কাম.) > এন্দুৰ

লেতেকু > লেতুক (কাম.)

(খ) ব্যঞ্জন ধ্বনি বিপর্যয় ঃ

প্রশ্ন > পণ্হ - (প্রা.)
আলানি > আনালি (কাম.)
লোকচান > লোচ্কান (কাম.)
ৱার্তা > বাত্রা (কাম) বতৰা
ৱিক্সা > ৱিচ্কা (কাম.)
জোৎস্না > জোণ্হা (প্রা.)

- **স্বৰভক্তি বা বিপ্রকর্ষ ঃ** উচ্চাৰণৰ সৰলীকৰণৰ বাবে যুক্ত ধ্বনিৰ মাজত এটা স্বৰধ্বনি সুমুৱাই সংযুক্ত ব্যঞ্জনধ্বনিটোক দুভাগ কৰা হয়। এই পদ্ধতিকে স্বৰভক্তি বা বিপ্রকর্ষ বোলে। অসমীয়া ভাষাত স্বৰভক্তিৰ দ্বাৰা বহুতো সংস্কৃত শব্দ সৰলীকৃত হৈছে। উদাহৰণস্বৰূপে—

ভক্ত > ভকত	পদ্ম > পদুম
ধর্ম > ধৰম	শক্তি > শকতি
ৰত্ন > ৰতন	কর্ম > কৰম
যত্ন > যতন	বর্ষণ > বৰিষণ

- **লোপ ঃ** কেতিয়াবা শ্বাসাঘাত বা বলাঘাত আৰু কেতিয়াবা উচ্চাৰণৰ লৰালৰিৰ বাবে একোটা ধ্বনি সংকুচিত হয় বা বাদ পৰি যায় ইয়াকে লোপ বোলে। স্বৰ আৰু ব্যঞ্জন ধ্বনিৰ আদি, মধ্য আৰু অন্ত্য তিনিওটা স্থানতে লোপ ঘটিব পাৰে। যেনে—

আদি স্বৰ লোপ ঃ	অভ্যন্তৰ > ভিতৰ
	অলাবু > লাও
মধ্য স্বৰ লোপ ঃ	কুকুৰা > কুক্ৰা (কাম.)
	গৃহিণী > ঘৈণী
অন্ত্য স্বৰ লোপ ঃ	শিলা > শিল
	পুৰী > পুৰ
আদি ব্যঞ্জন লোপ ঃ	স্থান > থান
	বিশুদ্ধ > শুদ্ধ
	নিহত > হত
মধ্য ব্যঞ্জন লোপ ঃ	দন্ত > দাঁত
	ননন্দ > ননদ
	আঙ্গুলি > আঙুলি
অন্ত্য ব্যঞ্জন লোপ ঃ	পুত্র > পো
	বিবাহ > বিয়া
	মাতা > মা
	মৃতক > মৃত

পূৰণ > পূৰ

শৱ > শ

➢ *অক্ষৰ লোপ ঃ* উচ্চাৰণৰ ক্ষীপ্রতাৰ হেতু শব্দৰ একোটাহঁত অংশ বাদ পৰি যোৱাকে অক্ষৰ লোপ বোলে। ইংৰাজী ভাষাত অক্ষৰ লোপৰ বহুতো উদাহৰণ পোৱা যায়।

যেনে — University > versity

Untill > till

Telephone > phone

Examination > exam

➢ *সমাক্ষৰ লোপ ঃ* শব্দ এটাৰ ওচৰা-উচৰিকৈ থকা দুটা সম অক্ষৰৰ উচ্চাৰণৰ পুনৰাবৃত্তি আঁতৰাবৰ কাৰণে এটাক বাদ দিয়া প্রক্রিয়াৰ নাম সমাক্ষৰ লোপ। যেনে—

সাহস > সাহ

দাদা > দা

চিত্ত > চিত

ইংৰাজী ভাষাতো সমাক্ষৰ লোপৰ উদাহৰণ পোৱা যায়। যেনে—

Gentle + ly > gently

Simple + ly > simply

● **আগম ঃ** শুনিবলৈ শুৱলা কৰিবলৈ বা উচ্চাৰণৰ সুবিধাৰ বাবে শব্দৰ আদি, মধ্য আৰু অন্ত্য অৱস্থানত স্বৰধ্বনি বা ব্যঞ্জন ধ্বনিৰ সংযোগ কৰা হয়। ইয়াকে আগম বোলে। যেনে—

আদি স্বৰাগম ঃ স্কুল - ইস্কুল

কণ - অকণ

কুমাৰী - অকুমাৰী

বালক - নাবালক

মধ্য স্বৰাগম ঃ মধ্য স্বৰাগমক স্বৰভক্তি বা বিপ্রকর্ষ বোলে। (এই বিষয়ে ওপৰত আলোচনা কৰা হৈছে।) যেনে— ভক্তি > ভকতি, ৰত্ন > ৰতন।

অন্ত্য স্বৰাগম ঃ পিতা > পিতাই

বোপা > বোপাই

সোণ > সোণাই

আদি ব্যঞ্জনাগম ঃ ঔষ্ঠ > হোঁঠ (হি.)

অস্থি > হড্ডি (হি.)

মধ্য ব্যঞ্জনাগম ঃ বানৰ > বান্দৰ

সুনৰ > সুন্দৰ

অন্ত্য ব্যঞ্জনাগম ঃ জোৎস্না > জোনাক

ভল্লু > ভালু > ভালুক।

- **অপিনিহিতি ঃ** শব্দৰ পৰৱৰ্তী অক্ষৰত থকা ই বা উ ধ্বনি পূৰ্বৱৰ্তী অক্ষৰলৈ অহা পদ্ধতিকে অপিনিহিতি বোলে। মান্য অসমীয়া ভাষাত অপিনিহিতিৰ উদাহৰণ বেছি পোৱা নাযায়। যেনে—ৰাজ্য > * ৰাজিঅ > ৰাইজ

  কন্যা > * কনিআ > কইনা

  বাক্য > *বাকিঅ > বাইক

  কামৰূপী উপভাষাত অপিনিহিতিৰ দ্বাৰা সাধিত শব্দৰ বহু উদাহৰণ পোৱা যায়। যেনে—

  শালিকা > শাইল্‌খা

  নাৰিকল > নাইৰকল

  ভদীয়া > ভইদা

- **মিশ্রণ ঃ** কেতিয়াবা এটা শব্দৰ এটা অংশ আৰু আন এটা শব্দৰ এটা অংশ লগ লাগি একোটা নতুন শব্দৰ সৃষ্টি হয়। ইয়াকে মিশ্রণ বোলে। যেনে—

  সৌৱর্ণ + দাৰু - সোণাৰু দ্যুতি + শালা > জুইশাল - জুহাল

  জয় + কাৰ - জোকাৰ নৱ + কোমল - নোমল

- **স্বৰসংগতি ঃ** শব্দৰ এটা অক্ষৰত থকা স্বৰধ্বনিৰ প্রভাৱত আন এটা অক্ষৰৰ স্বৰধ্বনিৰ গুণগত পৰিৱর্তনক স্বৰসংগতি বোলা হয়। অসমীয়া ভাষাত পৰৱৰ্তী অক্ষৰত থকা উচ্চ স্বৰধ্বনিৰ প্রভাৱত পূৰ্বৱৰ্তী অক্ষৰত থকা নিম্ন স্বৰধ্বনি উচ্চ স্বৰধ্বনিলৈ পৰিৱর্তন হোৱা দেখা যায়। যেনে —

  ঢোল + ঈয়া = ঢুলীয়া

  খোল + ঈয়া = খুলীয়া

  গোধিকা > গুই

  অজলা > আজ'লী

- **অভিশ্রুতি ঃ** পৰৱৰ্তী অক্ষৰত থকা আন গুণবিশিষ্ট স্বৰধ্বনি বা অর্ধ স্বৰধ্বনিৰ প্রভাৱত পূৰ্বৱৰ্তী অক্ষৰত থকা স্বৰধ্বনিৰ পৰিৱর্তনক স্বৰপৰিৱর্তন বা অভিশ্রুতি বোলে। আনহাতে পৰৱৰ্তী অক্ষৰৰ ব্যঞ্জন ধ্বনিৰ প্রভাৱতো কেতিয়াবা পূৰ্বৱৰ্তী অক্ষৰৰ স্বৰধ্বনিৰ পৰিৱর্তন হ'ব পাৰে। দুটা স্বৰধ্বনি লগলাগি এটা সম্পূর্ণ ভিন্ন স্বৰধ্বনিত পৰিণত হোৱা দৃষ্টান্তকো অভিশ্রুতিৰ অন্তর্গত কৰা হয়। যেনে— ময়ুৰ > মউৰ > মইৰ > মৈৰা (কাম.), ম'ৰা (মান্য অস.)

  কর্কট > কেঁকোৰা

  ৰৌদ্র > ৰ'দ

- **ঘোষীভৱন ঃ** মূল শব্দত থকা অঘোষ ধ্বনি কেতিয়াবা ঘোষ ধ্বনিলৈ পৰিৱর্তন হয়। ধ্বনিৰ এই প্রণালীক ঘোষীভৱন বোলে। যেনে—

  একাদশ > এগৰাহ > এঘাৰ

  বক > বগলী শকুন > শগুণ

- **অঘোষীভৱন ঃ** মূল শব্দত থকা ঘোষ ধ্বনি একোটা অঘোষ ধ্বনিলৈ পৰিৱৰ্তন হৈ শব্দৰূপৰ পৰিৱৰ্তন ঘটায়। ইয়াকে অঘোষীভৱন বোলে। যেনে—

  কিতাব > কিতাপ

  হিচাব > হিচাপ

- **মহাপ্ৰাণীভৱন ঃ** মূলৰ অল্প প্ৰাণ ধ্বনি মহাপ্ৰাণ ধ্বনিলৈ পৰিৱৰ্তিত হ'লে তাক মহাপ্ৰাণীভৱন বোলে। যেনে—

  মাপ > মাফ

  পেচক > ফেঁচা

  বাষ্প > ভাপ

- **অল্পপ্ৰাণীভৱন ঃ** মহাপ্ৰাণ ধ্বনি অল্পপ্ৰাণ ধ্বনিলৈ পৰিৱৰ্তিত হোৱাকে অল্পপ্ৰাণীভৱন বোলে। যেনে— চক্ষু > চক্‌খু > চকু

  শিৱ + স্থান > শিতান

  শৃংখল > শিকলি

- **অনুনাসিকীভৱন ঃ** কেতিয়াবা কোনো নাসিক্য ধ্বনি লোপ পাই তাৰ পূৰ্ববৰ্তী স্বৰধ্বনিক অনুনাসিক কৰে। সাধাৰণতে স্পৰ্শ ধ্বনিৰ লগত সংযুক্ত নাসিক্য ধ্বনিহে এই প্ৰক্ৰিয়া অনুসৰি লোপ পাই পূৰ্ববৰ্তী স্বৰক অনুনাসিক কৰে। ধ্বনিৰ এনে প্ৰণালীক অনুনাসিকীভৱন বোলে। যেনে—

  কম্পন > কঁপনি

  কন্টক > কাঁইট

  ষণ্ড > ষাঁড়

  অঙ্কণ > আঁক

- **স্বতঃ অনুনাসিকীভৱন ঃ** মূল শব্দটোত নাসিক্য ধ্বনি নথকা সত্ত্বেও পৰৱৰ্তী কালত শব্দটোত আনুনাসিক ধ্বনিৰ আগমন হয়। তেনেকৈ অনুনাসিকতাপ্ৰাপ্ত হোৱাকে স্বতঃ অনুনাসিকীভৱন বোলে। যেনে —

  পেচক > ফেঁচা হৰ্ষ > হাঁহি

  স্রোত > সোঁত কোষ > কোঁহ

  গৰ্ত > গাঁত

এনেদৰে বিভিন্ন প্ৰক্ৰিয়াৰ সহায়ত ভাষাৰ পৰিৱৰ্তন সাধিত হয়।



অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ৩ ঃ সমীভৱনক ধ্বনিৰ স্থান অনুসৰি কেইটা ভাগত ভগাব পাৰি?

.....

প্ৰশ্ন নং ৪ ঃ বিষমীভৱনৰ ভাগ দুটা কি কি?

.....



চিন্তা-চৰ্চা কৰক — ৭.১

ভাষাৰ আভ্যন্তৰীণ পৰিৱৰ্তনৰ প্ৰক্ৰিয়াসমূহৰ বিষয়ে বিশদভাৱে আলোচনা কৰক।

.....

.....

.....

.....



৭.৪ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- ভাষাই সদায় জটিলতাৰ পৰা সৰলতালৈ গতি কৰে। যি কোনো ভাষা পুৰুষানুক্ৰমে এটা চামৰ পৰা আন এটা চামলৈ মুখে মুখে চলি আহি থাকে। এনেদৰে মুখ বাগৰি চলি আহোঁতে সময়ৰ সোঁতত বিভিন্ন উপৰূপৰ সৃষ্টি হয়। আৰু এই উপৰূপবোৰক মূল ভাষাৰ লগত মিলাই চালে ইয়াৰ পৰিৱৰ্তনসমূহ দেখা পোৱা যায়। উপৰূপবোৰত বিশেষকৈ ধ্বনিৰ উচ্চাৰণ, ব্যাকৰণ, শব্দ আদিৰ দিশত বহুতো পৰিৱৰ্তন দেখা যায়। কেতিয়াবা ভাষা এটাই আন ভাষাৰ পৰা শব্দ ধাৰ নকৰাকৈও ভাষাটোৰ শব্দমালা, শব্দৰ অৰ্থ, ৰূপৰ গঠন আৰু ধ্বনিতত্ত্বৰ ক্ষেত্ৰত পৰিৱৰ্তন হ'লে তাক আভ্যন্তৰীণ পৰিৱৰ্তন বোলে।
- ভাষাৰ আভ্যন্তৰীণ পৰিৱৰ্তন সম্বন্ধে পুংখানুপুংখভাৱে অধ্যয়ন কৰি ভাষাবিদসকলে সেইবোৰক বিভিন্ন প্ৰকাৰে সূত্ৰবদ্ধ কৰিছে। ভাষাৰ আভ্যন্তৰীণ পৰিৱৰ্তনত কিছুমান শব্দৰ লোপ হয় আৰু কিছুমান নতুন শব্দৰ উৎপত্তি হয়। আভ্যন্তৰীণ পৰিৱৰ্তনত ধ্বনিৰ লোপ বা পৰিৱৰ্তনো হয় আৰু কেতিয়াবা ধ্বনিৰ নিয়মবো পৰিৱৰ্তন ঘটে আৰু বাক্য গঠনৰ নিয়মতো পৰিৱৰ্তন হোৱা দেখা যায়। ভাষাবিজ্ঞানীসকলে ভাষাৰ আভ্যন্তৰীণ পৰিৱৰ্তন সমূহ অধ্যয়ন কৰি কিছুমান ধাৰা বা প্ৰক্ৰিয়াৰ উদ্ভাৱন কৰিছে। এই সকলোবোৰ প্ৰক্ৰিয়াই সকলো ভাষাতে সমানে ক্ৰিয়াশীল নহয়। কিছুমান প্ৰক্ৰিয়া কিছুমান ভাষাত অচল আৰু কিছুমানত উৎপাদনক্ষম হ'ব পাৰে।
- অধ্যায়টোত ভাষাৰ আভ্যন্তৰীণ পৰিৱৰ্তনৰ কেইটামান উল্লেখযোগ্য দিশ সম্পৰ্কে উদাহৰণসহ আলোচনা কৰা হ'ল।